

V. A TRÓJAI FALÓ

*Laokoón, Apollón papja:
„Timeo Danaos et dona ferentes”**

(Vergilius: Aeneis)

1. Trója pusztulása

„Félek még az ajándékhozó görögöktől is” skandálta sok kisdíák a latin hexametert századokon át, hogy bemagolja a „fero, ferre, tuli, latum” (hozni-vinni) ige melléknévi igenevének használatát a jelzői melékmondattal helyett, a falovat ajándékként hátrahagyó görögök – Danaos dona ferentes – példamondatával. A ravasz Odüsszeusz csele – a trójai faló – a görög regék nagy sikertörténete, de hogy valójában mi volt az, ma is rejtély. Engem több, mint fél évszázada kísért a kihívás, hogy a rejtélyt megoldjam.

Homérosz szűkszavú. A faló létrejöttéről csak annyit mond, hogy Epeiosz, az ács, aki Odüsszeusz biztatására megépítette a lovat, magától Pallasz Athéné istennőtől tanulta mesterségét, ezért nem kellett neki sokat magyarázni, hogy mit és hogyan csináljon. [1]. Epeiosz alkalmas fákat döntött ki az Ida hegyén. Deszkákat hasított, gerendákat faragott és ügyesen összeillesztette őket. Tágas belső üreget képezett ki. Bordázatán ajtót nyitott. Miután a faló elkészült, Odüsszeusz vezetésével ötven állig felfegyverzett harcos rejtőzött el benne, éppen annyi, mint a hadjáratban résztvevő görög hajók fegyveres ereje volt hajóegységként.

A falovat a többiek a tízéves ostromnak ellenállt falakhoz vontatták, és otthagyták a város kapuja előtt. Majd elvonulást színlelve elhajóztak. Még sátraikat is felgyújtották, hogy elhíthessék: távozásuk végleges.

A trójaiak fellelegeztek. A hosszú ostrom rettegésben eltöltött éveit után felszabadultán bámulták a görögök „fogadalmi ajándékát”, amit – a dezinformáló felirat szerint – Pallasz Athéné istennőnek azért szántak, hogy segítse elő szerencsés hazatértüket. A hiszékenyebbek azonnal felakarták vontatni a fogadalmi ajándékot a fellegvárba, nehogy a megajándékozott istennő haragja a várost sújtsa. Korábban ugyanis ott ártott a városnak, ahol tudott, mivel Parisz nem neki ítélte az aranyalmát. A szélsőséges kételke-

dők a tengerbe akarták taszítani az ajándéklovat. A mérsékelteltek csak kémlelőlyukat akartak fúrni rajta.

Az ajándékló fogadtatását Homérosz így ecsetelte:

*„Ott állt hát a faló, körülötte zavart fecsegéssel
ültek a trószok: a szándékuk háromfelé oszlott:
vagy fölvonni a csúcsra, lelökni a sziklatetőről,
vagy bűvös bálványként adni az égi lakóknak;
végülis ennek kellett mennie teljesedésbe.” [2]*

Laokoón – pap létére – az ellenkezők táborát erősítette. Kétkedő szavait megerősítendő dárdáját teljes erőből a ló oldalába vágta. Az remegve állt meg a fában és a belső üreg mély, kongó hangot adott. Azonban az istennő ajándékát megszentégtelenítő pap és két fia, a tengerből ott termett két óriási kígyó, roppant szorításában lelte halálát.

A statáriális büntetés félelmetes látványa először teljesen megbénította a trójaiakat. Majd hogy az istennőt kiengeszteljék, az évtizedes ostromot kiállt városfalat megbontva, a falovat a fellegvárba vontatták, és ünnepi lombdíszebe öltöztették a várost, templomaival együtt. Ez az ünnepnap azonban Trója utolsó napja volt.

Az éjszaka csendjében egy zavarkeltőként hátrahagyott görög, aki feladata szerint kitalált mesékkel vezette félre a trójaiakat, fáklyával jelt adott a hajóknak, hogy térjenek vissza. A ló hasába zárt harcosokat pedig kiszabadította. Így a görögök két irányból támadva előzönlöttek a várost, amely egyetlen éjszaka romhalmazzá vált és kiégett. Az ellenállást tanúsító trósz férfiakat megölték, a nőket, öregeket és gyermekeket rabszolgaságba hurcolták.

Ily módon lett Trója lakói mitológikus – mindenben isteni szándékot és beavatkozást vélő – gondolkodásmódjának áldozatává. Az istennő bosszújától tartva még csak egy kémlelőlyukat sem mertek fúrni a „fogadalmi ajándék” faló oldalába, nehogy felgyújtani vagy tengerbe vetni. Pedig, ha józan eszükre hallgatnak, az utóbbit kellett volna tenniük. A faló ugyanis nem lehetett ismeretlen új dolog számukra. Hiszen hadiszerszám volt: ostromgép, faltörő kos.

2. A faltörő kos születése

Amikor a görög hajóhad – hosszú huzavona után, végre – kifutott Aulisz kikötőjéből, az expedíciós hadjárat résztvevői még nem sejtették, hogy tíz év sem lesz elegendő „Priamosz meredekfalú vára”, [3]. Trója bevételéhez. A hadműveleti

terveket nem ismerjük, de a görögök bizonyára tudták, hogy a műkénei mintát követő, hatalmas kőtömbökből emelt ciklop-rendszerű falazatot lándzsával nem lehet megbontani, a könnyű ostromlétrával támadókkal szemben a várvédők behozhatatlan előnyben vannak. A vár körüli portyák, az egyéni párvialatok, a harciszekér csapások csak a küzdőszellem ébrentartására valók voltak, nem várvívásra.

A görögök, akik Elő-Ázsiában megvetették a lábukat, bizonyára megismerték az ott kifejlesztett, az akkori világszínvonalat jelentő asszír haditechnikával, amely többek között a várfalakkal védett városok ostromára és bevételére szakosodott. Ehhez hatékony ostromgépekre volt szükség. (V/1. ábra)

Asszírria a mai Észak-Irak és Délkelet-Törökország területén helyezkedett el, és az i. e. 14. században vált önálló állammá, majd később világhatalommá. Sikereit a haditechnikában bevezetett újításainak köszönhetette. Többek között tökéletesítették a hettiták és hükszoszok lóvontatta harci szekereit és a visszacsapó íjját, Hadra kelve, olyan szigorú rendszerelvű katonai táborokban volt a szálláshelyük, ami a római castrumra, meg a helyi és az iszlám városépítészeti gyakorlatra is hatott. Elsőként rendszeresítették a vasfegyvereket, valamint várostromhoz az utászalakulatokat és az ostromgépeket, sőt a lélektani hadviselést is. Ez utóbbi nem volt más, mint hirhedt kegyetlenségükkel és kímé-

letlenségükkel keltett rettegés és félelem. Uralkodók a fennmaradt feliratok tanúsága szerint nem kegyes voltak, vagy építőtevékenységükre voltak büszkék, hanem rémtetteikre:

„Elpusztítottam őket, leromboltam falaikat és tűzzel égettem fel városaikat. A túlélőket elfogattam és városaik előtt karóba húztattam őket. Koponyahegyeket emeltem városaik kapuja előtt. Apróra vágott tetemeiket kutyákkal, disznókkal és keselyűkkel ettettem meg. Lassan nyúztattam le bőrüket. Soknak levágtattam a kezét és lábát, másoknak az orrát, fülét és karját, sok katonának kitolattam a szemét. Élve megnyúztattam őket és bőrükkel beborítottam a városuk falát.” [4]

A pusztító, népirtó tevékenység ugyanakkor bámulatos lelki egyensúlyt és öntudatos magabiztosságot alakított ki bennük. Legalábbis egy későbbi uralkodó (Esarhaddon, i. e. 681-669) saját magáról szerkesztett jellemrajza azt tanúsítja, hogy nem volt szüksége mentálhigiénés pszichiátriai kezelésre kisebbségi érzés ellen:

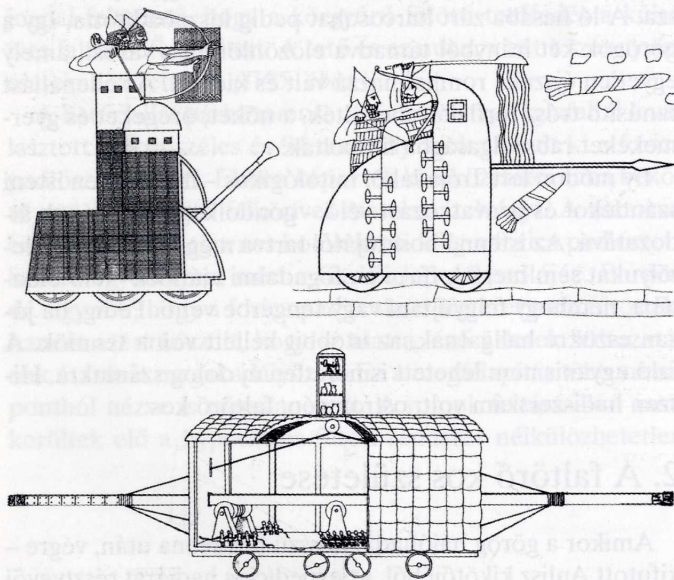
„Hatalmas vagyok, mindenható vagyok, hős vagyok, gigantikus vagyok, kolosszális vagyok”. [5]

2.1 Az ostromtorony

Ráadásul az asszírok kitűnő mérnökök voltak. Nagy haditechnikai találmányuk volt a kereken guruló ostromgép. Kezdetben a hagyományos, könnyű ostromlétrát rögzítették egy nehéz favázra, hogy a várvédők ne tudják felborítani, majd a favázat külső burkolattal védve a torony belsejében másztak fel a fal magasságáig, és onnan át a falra. Később az ostromlétrát rejtő tornyot faltörő kossal kombinálták. Ekkor lett lótest alakú az ostromgép.

Az eredeti asszír ostromgépről nem maradt fenn leírás, de sok ábrázolásuk ismert asszír palotareliefeken, főleg Nimrudból. A több évszázadot átfogó ábrázolások csak lassú és fokozatos fejlődést mutatnak. A legszembetűnőbb az, hogy a fejlettebb és nagyobb méretű ostromgép-változatok négy kerék helyett hat-nyolc keréken gördülnek, és a kezdetben nyitott toronyfelépítményt is lefedték tetővel. Az ábrázolások részletezettsége és művészi színvonala sem egyenletes. Ez érthető is, hiszen a várostromot személyesen irányító, a várvédőket maga is nyilazó király alakja a főmondanivaló, és mellette csak mellékszereplő az ostromgép.

Ennek ellenére van lehetőség az elméleti rekonstrukcióra.

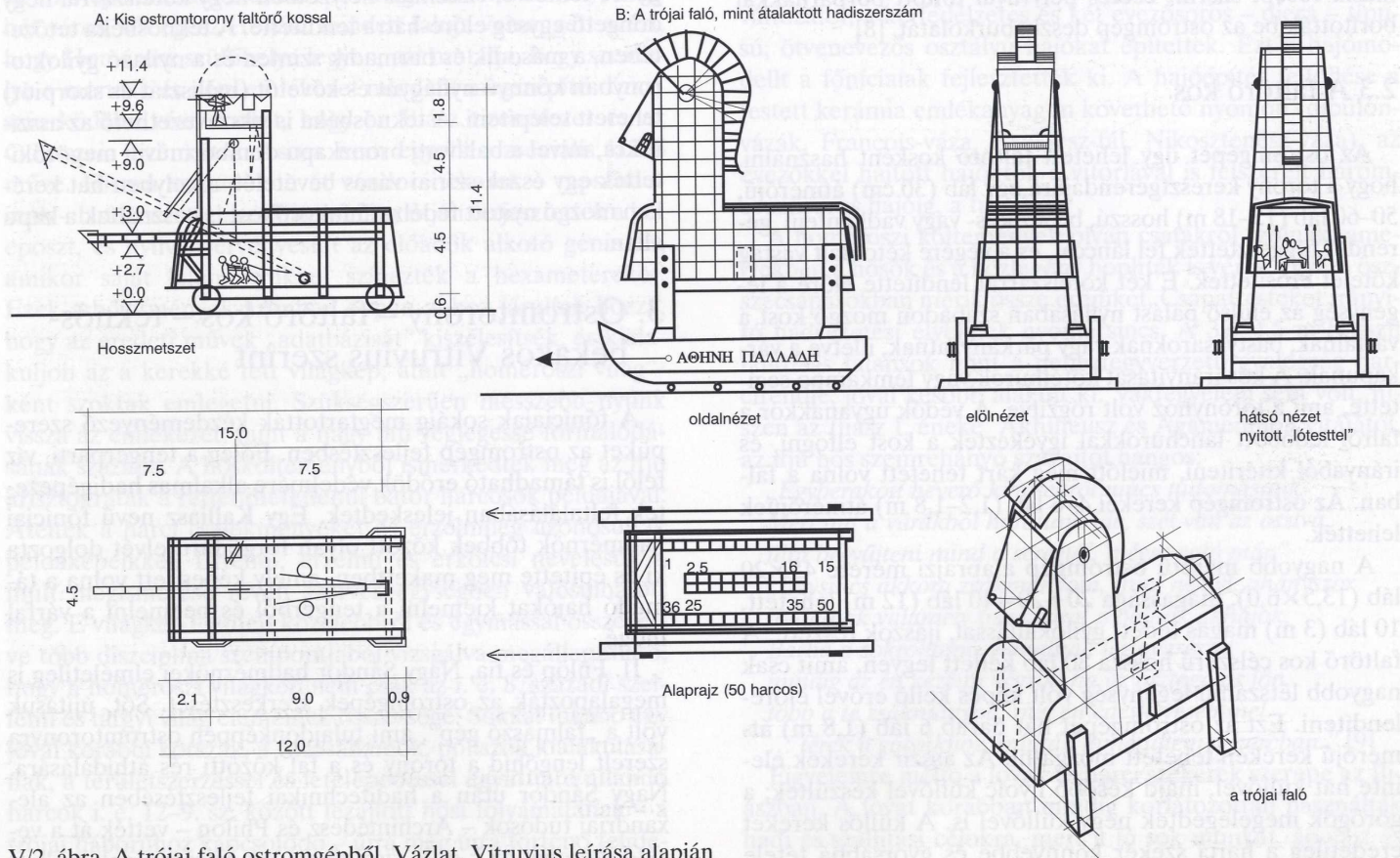
V/1. ábra. Asszír faltörő kos és ostromtorony alul főníciai „teknősbéka-kos”

2.2 Az ostromgépből szerkesztett faló

A méretek megállapításakor abból kell kiindulni, hogy a műkénei kor ciklop-falazatú várfalai 10–12 m magasak voltak, tehát az ostromtorony párkányának ezt a magasságot meg kellett közelítenie [6]. Kisebb magasságkülönbségeket ki lehetett egyenlíteni földrézsüvel, amit utászalakulatnak kellett elkészítenie és kővel burkolnia. Ily módon az ostromtoronynál néhány méterrel magasabb várfalat is sikerrel meg tudtak mászni. A méret meghatározásához van egy másik adat is: a faló hasában ötven felfegyverzett harcosnak kellett elférnie, meg a vezetőjüknek. [7]

E két kiinduló adat, az ismert ábrázolások arányai, valamint a Vitruvius-féle leírások nyomán a trójai faló mérete, funkciója és szerkezeti felépítése az alábbi lehetett, a méreteket 1 láb = 30 cm értékkel átszámítva: A lótest alaprajzi

mérete 30×15 láb (9×4,5 m). Ez a méret lehetővé teszi, hogy ötven harcos teljes hadfelszerelésben padon ülve, nagyobb kényelmetlenség nélkül elférjen és a hosszú idegfeszítő várakozás ellenére harc képes maradjon, mivel egy főre 2 láb (60 cm) széles ülőhely jut. Ez a méret nagyobb, mint a mai stadionok 42–45 cm-es padszélessége, illetve a színházak, mozik és hangversenytermek átlag 50 cm széles zsölylyeülése. A lótest és nyak magassága 15+15 = 30 láb (4,5+4,5=9 m) kellett, hogy legyen. Ehhez hozzáadódott a kerék tengely és a fél kerékmagasság, mivel a szerkezetet ostromtoronyként kerekeken mozgatták. Ilyen méretek esetén a torony teteje – a gyilokállás síkja – már a kőfal pártázat magasságában lehetett. A nyilazó gyilokállást lőréses fa oldalfalak védték és dongaboltozatos tető fedte le. Ugyancsak szegmensíves fedése volt a testnek, azért, hogy ami ráhull, leguruljon róla (V/2. ábra).

A szerkezet faváza legalább $2/3 \times 2/3$ láb (20×20 cm) méretű fagerendákból készülhetett, nagyobb fesztávú gerenda iránti igény esetén magasított, kettőzött gerendaszelvény. A testnek elől ívesen csatlakozó védőpalástja volt, amit esetenként egy magasabb szinten megismételtek, és lőréssel nyíllövő állásként alakították ki úgy, hogy innen lehetett a faltörő kost is irányítani. Ugyancsak védőfalat szereltek a gyilokállásban tartózkodók védelmére az ostromtorony dongatetővel fedett felépítménye elé, az asszír palotareliefek ábrázolásának megfelelően. Ezeknek az volt a feladata, hogy a várfalvédők által ledobott köveket, dárdákat, kilőtt gyújtónyilakat felfogják, és azok ne a vázszerkezetet rongálják meg. A lövedékek kinetikai energiájának lecsillapítására a testet és a tornyot is rőzsefonattal vagy kecskeszőrrel borították be, és arra feszítették rá a vízzel megnedvesített bőrbevonatot, hogy megakadályozzák a szerkezet felgyújtását. E végett a kecskeszőrt agyaggal keverve is alkalmazták. Egy másik recept szerint ecetes pelyvával töltött bőrpárnákkal borították be az ostromgép deszkaburkolatát. [8]

2.3 A faltörő kos

Az ostromgépet úgy lehetett faltörő kosként használni, hogy a torony keresztgerendájára egy láb (30 cm) átmérőjű, 50–60 láb (15–18 m) hosszú, bronz kos- vagy vadkanfejű gerendát függesztettek fel láncsal, és a végére kétoldalt vastag kötelet erősítettek. E két kötélzárral lendítette előre a legénység az elülső palást nyílásában szabadon mozgó kost a várfalnak, bástyasaroknak vagy párkányzatnak, illetve a várkapunak. A kos irányítását kötélhurok vagy fémkampó segítette, ami a toronyhoz volt rögzítve. A védők ugyanakkor a falról ledobott lánchurokkal igyekeztek a kost elfogni, és irányából kitéríteni, mielőtt még kárt tehetett volna a falban. Az ostromgép kerekei 4–6 láb (1,2–1,8 m) átmérőjűek lehetek.

A nagyobb méretű ostromgép alaprajzi mérete 45×20 láb ($13,5 \times 6,0$), magassága $20 + 20 = 40$ láb (12 m) lehetett, 10 láb (3 m) magas fedett gyilokállással, íjászok részére. A faltörő kos célszerű hossza 80 láb kellett legyen, amit csak nagyobb létszámú legénység volt képes kellő erővel előre lendíteni. Ezt az ostromgépet hat darab 6 láb (1,8 m) átmérőjű keréken lehetett mozgatni. Az asszír kerekek eleinte hat küllővel, majd később nyolc küllővel készültek; a görögök megelégedtek négy küllővel is. A küllős kereket eredetileg a harci szekér könnyebbé és gyorsabbá tétele

érdekében fejlesztették ki a hettiták és a hükszoszok (i. e. 1700 táján) az eredeti sumér találmány, a nehézesebb tömör fakerék helyett. Az újítást átvették az egyiptomiak és egész Elő-Ázsia turáni lovas népei. A szabványosított bronzkerekek iparszerű gyártására az asszírok rendezkedtek be. Használtak tömör fakereket is.

Az ostromgépek faanyagát rendszerint helyszínen kitermelt anyagból, helyszínen készítették, vagy ha előregyártott elemeket vitt magával a had, azokból helyszínen állították össze. Az asszír faltörő kos találmányt később a föníciaiak vették át, és elterjesztették az egész Mediterráneumban, majd kifejlesztették belőle a teknősbéka-kost. Ez szintén hat keréken gördülő fedett építmény volt, de toronyrész nélkül, illetve csak kisméretű nyilazó gyilokállással az építmény tetjének közepén. Ezért ló helyett inkább teknősbéka alakja volt azért, mert a bőrborítás a teknősbéka páncélzatának mustráját utánozta. A kos hossza 100 láb (30 m) volt és görögökre fektetve, vízszintes helyzetben négy kötélzárral négy dőngető egység előre-hátra lendítette. A teknősbéka tetőzetében, a második és harmadik szinten és a nyilazó gyiloktoronyban könnyű nyílágyút és követőt (ballisztát és skorpiót) lehetett telepíteni. A teknősbéka is visszavezethető az asszírokra, mivel a balawati bronzkapu domborművei megörökítették egy észak-szíriai város bevételét, amelyben hat keréken mozgó nyitott fedélzetű faltörőkost is használtak a kapu ellen.

3. Ostromtorony – faltörő kos – teknősbékaos Vitruvius szerint

A föníciaiak sokáig megtartották kezdeményező szerepüket az ostromgép fejlesztésben. Főleg a tengerparti, víz felől is támadható erődök védelmére alkalmas hadigépezetek feltalálásában jeleskedtek. Egy Kalliasz nevű föníciai hadmérnök többek között olyan forgódaru elvét dolgozta ki és építette meg makettben, amely képes lett volna a támadó hajókat kiemelni a tengerből és beemelni a várfal mögé.

II. Fülöp és fia, Nagy Sándor hadmérnökei elméletileg is megalapozták az ostromgépek szerkesztését. Sőt, újításuk volt a „falmászó gép”, ami tulajdonképpen ostromtoronyra szerelt lengőhíd a torony és a fal közötti rés áthidalására. Nagy Sándor után a haditechnikai fejlesztésében az alexandriai tudósok – Archimédész és Philon – vették át a vezető szerepet az i. e. 3. században. Az ostromgépek mellett

főleg a nyílgyű, azaz katapult és az onager, azaz a vadszamar becenevű követő szerkezet jutottak nagyobb szerephez. Közben az ostromgép méretek egyre nőttek. Az i. e. 305-ben készült rhodoszi ostromtorony 38 m magas, 9 emeletes monstrum volt. Súlya pedig 180 tonna. Vitruvius már 60 m magas, 20 emeletes ostromgépről írt Augustusz császár korában. Mindenesetre a trójai falóból továbbfejlesztett ostromgépek karrierje tartósan sikeresnek bizonyult és mindaddig folytatódott, amíg a korszerű haditechnika elavulttá nem tette a városfalakat.

4. A homéroszi világ

A kutatók a homéroszi művek keletkezését nagy egyetértésben az i. e. 8. századra teszik nyelvezet, metrika és stílusztika alapján. A mai napig vitatják azonban, hogy Homérosz az alkotója mindkét műnek. Már maga az a körülmény, hogy hét város, sőt egész Hellász minden faluja versengett azért, hogy Homérosz szülőhelye legyen, azt mutatja, hogy személye a mondák és népi emlékezet mindent megszépítő rózsaszín ködébe vész. Lehet, hogy az Iliász tizenötezer és az Odüsszeia tizenkétezer sora nem egyetlen zseniális költő műve. Hiszen századokon át vándorénekesek – rapszodoszok – lantkísérettel, szájhagyomány útján terjesztették a két eposzt, és nyilván érvényesült az előadók alkotó génusza, amikor saját leleményükkel színezték a hexametereket. Ezek a bővítmények azonban éppen ahhoz járultak hozzá, hogy az eredeti művek „adatbázisát” kiszélesítsék, és kialakuljon az a kerekkép, amit „homéroszi világ”-ként szoktak emlegetni. Szükségszerűen messzebb nyúlik vissza az emlékezet, mint a nagy mű véglegessé formálódásának százada. A hőskölteleményből ismerkedtek meg az ifjú arisztokraták a rettenthetetlenül bátor harcosok példájával. Átélték a harci cselekményeket és érzelmileg azonosultak példaképeikkel. Értelmi, érzelmi és erkölcsi nevelésük a múlt megismerése révén szerves egységben valósulhatott meg. E világkép elemeit közelebbről és egymással összevetve több diszciplína szempontjából vizsgálva megállapítható, hogy a homéroszi világkép nem csak az i. e. 8. századi szellemi és tárgyi világ elemeinek összessége. Sokkal inkább egy jóval korábbi korszak, a városállamok, poliszok kialakulásának, a területszerzéssel és letelepedéssel együttjáró állandó harcok i. e. 12–9. sz. között lezajlott hősi folyamatának – a trójai háborúhoz kapcsolódó – újra meg újra történő felidézése. E megállapítás igazát az alábbi tények bizonyítják:

1. Hadtörténeti bizonyítékok

A homéroszi világ földrajza olyan szerteágazó, hogy már a kora császárkorban gondot okozott a homéroszi költeményekben előforduló valamennyi város és sziget azonosítása. A legsattanósabb választ a kétkedőknek Schliemann adta. Ő már gyermekfővel makacsul hitt Homérosz igazmondásában, és sikerült is kiásnia Tróját. Igaz, nem pontosan azt, amit megtalálni remélt, dehát közben közel háromezer év eltelt. Az is lehet, hogy az a bizonyos trójai háború nem akkor és nem úgy folyt. Vitathatatlan azonban, hogy a görög hajósok jól ismerték a földközi-tengeri hajóutakat, és az i. e. I. évezred elejéig törekeny hajóikon gyakorlatilag bejárták a klasszikus ókori világ egész területét. Az Iliász hajókatalógusa egyértelműen olyan egy-fedélzetes, monera-típusú, ötven evezős, pentekontera-osztályú hajótípusról szól, amit az i. e. 14. század után a mükéneiek és az akhájok a krétaiaktól vettek át. Az i. e. 8. században a görögök már egy fejlettebb változatot, a kétfedélzetes és két evezősoros – diera – típusú, ötvenevezős osztályú hajókat építettek. Ezt a hajómodellt a főnóciak fejlesztették ki. A hajóépítés fejlődése a festett kerámia emlékenyagon követhető nyomon (dipylonvázák, François-váza, Exekiesz-tál, Nikosztenész-váza), az evezőkkel hajtott hajóktól, a vitorlával is felszerelt három evezősoros hajóig, a trieráig.

A homéroszi költemények olyan csatákról szólnak, amelyekben a hősök és a közlegény hopliták is véres, egyéni összecsapásokban mérik össze erejüket. Csapattesteket irányító hadvezetési elveknek nyoma sincs. A 3,6–4,5 m hosszú lándzsás falanxok mint a nehézfegyverzetű gyalogság harcrendje, jóval később alakult ki. Vakfegyelem sem volt, hiszen az Iliász I. éneke Akhilleusz és Agamemnon vitájától, az ifjú hős szemrehányó szavaitól hangos:

*„Egyberakott heverő kincsekről nincs tudomásunk.
Mert mit a várakból hordtunk ide, szét van az osztva,
újra begyűjteni mind a seregtől, mégse való már.”*
*„Úgyszincs akkora zsákmányom, mint néked, ahányszor
földülnek valamely trósz várat a bajnok akhájok.
Bárha a sokrohamú viadalnak legjavarészt
mindig az én kezeim végzik: ha az osztogatás jön.
több a te zsákmányod, míg én édeskevesemmel
... térek a gályákhoz, miután kimerültem a harcban.” [9]*

Figyelemre méltó a lovak és harci szekerek szerepe az Iliászban. A lovat korábban mindig korlátozottan használták hadi és szállítási célokra, mert a ló sok munkát, ápolást és nagy mennyiségű takarmányt igényel. Turáni népek: úzok,

kasszuk, hettiták i. e. 1800 körül kifejlesztették a steppei lovas civilizációt. Megmutatták, hogyan lehet a lovat harci szekerek elé befogva hasznosítani. I. e. 1650 körül az úz-hükszoszok kétkerekű, kétlovas harci szekerekkel felszerelt csapatai megsemmisítő vereséget mértek a gyalogosan harcoló egyiptomi egységekre és meghódították az országot. Ezután vált a bronzkori harci szekér Közél-Kelet kedvelt hadászati eszközévé. Az i. e. II. évezred végére azonban fegyvernemként végleg elavult, feltehetőleg részben a vasfegyverek, részben a nagytestű, lovaglásra alkalmas lófajták kitenyészése és a lovasság, mint fegyvernem elterjedése okán. Homérosz a tőle megszokott szuggesztív láttató erővel ír a lovakról és a harci szekeres csatajelenetekről. Mégis úgy tűnik, hogy a harciszekér nála inkább a kocsiverseny sporteszköze és a vezéri státusz szimbóluma, mint az egyéni hősiességen alapuló arisztokratikus hadviselés döntésre képes fegyverneme.

Az asszírok már az i. e. II. évezred közepén vasfegyverekkel szerelték fel csapataikat. Ezzel szemben a századokkal későbbi homéroszi hősök felszerelése igazi bronzkori fegyverzet. Csak a nyílhegyek készültek vasból, és még később a bronzkardok élet erősítették vassal:

„Rendezték soraik, sebesülten bár a királyok...

Teste köré miután kiki ragyogó rezet öltött.” [10]

„Majd meghúzta a nyílvéget, meg a húrt a tulokbél, mellbimbójához vont húrt és vashegyet ívhez.” [11]

Trójánál csak közelharcra alkalmas rövid, két méternél alig hosszabb dárdát használtak a harcosok, amivel döfni lehetett, és amit el lehetett hajítani. Tehát dobófegyver volt, a későbbi dobógerely elődje. Devecseri Gábor fordítása szerint ugyan az II. XXIII. 885-887. sorában „hosszúnyelű dárda” a dárdavető verseny díja, de ez csak epitheton ornans (díszítő jelző) lehet, hiszen a falanxok később tényleg 3,6–4,5 m hosszú „lándzsá”-ja a trójai harcmezőn még nem létezett, a hajón meg a falóban különben is kezelhetetlen lett volna.

2. A versenyfelfogás változásából adódó bizonyíték

Az első olümpiai játékok időpontjaként az i. e. 776. évet tartják számon. Az időpont megörökítését megelőzően sokkal korábban is tarthattak már ilyen versenyeket, hiszen ekkor már kiforrott program és szabályok szerint folytak a versenyek és olajfakoszorúval díjazták a győzteseket. Az a körülmény azonban, hogy a földrajzban otthonos és jól tájékozott Homérosz nem említi Olümpiát és a négyévenként ott tartott játékokat, döntő bizonyíték lehet arra, hogy az Iliász

eseményei sokkal régebbiek. Maga Homérosz is sokkal korábban élt és alkotta meg műveit. Az az eltérő versenyfelfogás, ami a Patrokolosz tiszteletére rendezett versenyek díjazásában megnyilvánul, még erősebb bizonyítéka annak, hogy az Iliász eseményei évszázadokkal kellett, hogy megelőzzék az i. e. 8. századot. Hiszen ott hadizsákmányból származó értékes díjakért küzdöttek a győztesek az alábbiak szerint:

Kocsiverseny: 1. Huszonkét mértékes, háromlábas, kancsószerű füles edény és egy széptermetű, szépövű asszony, aki jól érti a munkát; 2. Fiatal betöretlen, vemhes öszvérkanca; 3. Négy mértékes, szép, tiszta fehér tál, mely lángon nem volt még; 4. Két talentum (52,4 kg) arany; 5. Tűzön sose perzselő szép kettős csésze. (Iliász XXIII. 259–270.)

Ökölvívás: 1. Fűrge, hatesztendős, betöretlen, munkabíró öszvér; 2. Kettősfülű, szép pohár. (Iliász XXIII. 653–656.)

Bírkózás: 1. Drága, tizenkét ökröt érő, tűzálló, háromlábos edény; 2. Négy ökör értékű, számos munkában ügyes nő. (Iliász XXIII. 701–706.)

Futás: 1. Drága, ezüst, hatmeszelyes borkeverő edény, szidóni munka; 2. Nagytestű, kövér tulok; 3. Fél talentum (13,1 kg) arany, (Iliász XXIII. 740–751.)

Lándzsavívás: Drága, ezüstszőgű kard, hüvellyel, szépmetszésű szíjjal; 2. Trák hadifegyver, győztessel megosztva és lakomával. (Iliász XXIII. 802–825.)

Diszkoszvetés: 1. Öntöttvas diszkosz. (Iliász XXIII. 825–834.)

Nyíllövő verseny: 1. Tíz darab kétélű bárd; 2. Tíz darab fejse; (Iliász XXIII. 851–859.)

Dárdavetés: 1. Hosszúnyelű dárda; 2. Egy ökör értékű, tűztől tiszta, virágos tál. (Iliász XXIII. 885–887.)

A Patroklosz emlékvessennyel ellentétben az olümpiai versenyek győztesei csak olajfakoszorút kaptak az olümpiai versenyszabályok szerint. Az értékes versenydíjaktól az olajfakoszorúig több évszázados szellemi felfogásváltozásnak kellett bekövetkeznie, hiszen a gyorsan változó 20. században az újkori olümpiai játékok tiszta amatőr sportszellemtől a század végén általánossá vált pénzdíjas versenyekig is közel 100 év telt el. (A sydney-i olimpia után több profeszionista versenyző bejelentette, hogy a legközelebbi olimpián már nem indul, ha nem kap anyagi ellenszolgáltatást a játékokon elért győzelméért).

Egyedül a győzelem pszichés tudatával motivált, az önmagában értéktelen koszorúért való elszánt versengés még évszázadok múlva is meghökkentette és lenyűgözte, sőt féle-

lemmel töltötte el a perzsákat. Értetlenséggel egyes tisztelettel néztek fel a görögökre, ahogy azt alig leplezett „nemzeti” büszkeséggel Hérodotosz írja:

„Az i. e. 480-ban lezajlott szalamiszi csatát megelőzően arkádiai görögök érkeztek a perzsa csapatokhoz és Xerxész, a perzsa uralkodó megkérdezte tőlük: mit csinálnak a hellének? A válasz így hangzott: az olümpiai ünnepeket tartják, és az atlétikai, valamint a kocsiversenyeket nézik. A király újabb kérdése: és mi szokott lenni náluk a versenydíj, amelyért küzdenek? A válasz: a győzteseknek olajfakoszorút adnak. Ekkor az egyik perzsa, meghallván, hogy nem pénz, hanem olajfakoszorú az olümpiai versenydíj, így szólt a perzsák szárazföldi parancsnokához, Mardónioszhoz: „Óh jaj, Mardóniosz, minő emberek ellen vezetsz te bennünket, mikor azok nem pénzért, hanem a derékség jutalmáért harcolnak.” [12]

Az Iliász és Odüsszeia versenyfelfogása között is van különbség, ami látszólag azokat igazolja, akik nem hiszik el, hogy Homérosz az eposz egyedüli szerzője. Az Alkinoosz palotája melletti agorán Odüsszeusz tiszteletére sebtében megrendezett verseny futás-ugrás-bírkózás-ökölvívás-diszkoszvetésből, tehát csaknem a későbbi olümpiai pentathlonszámaiból állt. Ennek a versenynek már csak díjazás nélküli győztesei voltak. A vendéglátó fiának, Laodamásznak szavában már tükröződik az új felfogás a versenyzés értelméről:

*„Rajta, te is, vendég atya, kísérelj meg a versenyt,
hátha tanultad a módját. Illik is értened ehhez:
mert hisz férfiúnak mi sem ad több hírt, amíg élhet,
mint mi dicsőséget lábbal, vagy kézzel elérhet.”* [13]

Ez már az amatőr szellemű versenyző szava, akit nem az értékes díj megszerzésének vágya, csupán a győzelem és a hírnév elérésének becsvágya hajt.

3. Az öröklött életforma

A mίνoszi civilizáció pusztulása és a mükéneiek térhódítása i. e. 1450–1200 között történt. A mükéneiek szárazföldi hódítása nyomán égei palotatípusokat építettek Pülosz, Tirünsz, Théba városában, ha kellett erődített formában. I. e. 1200-ban a palotaközpontokon alapuló civilizáció – az égei bronzkor – véget ért. Az elpusztult civilizáció azonban elsősorban anyagi teljesítményei tekintetében semmisült meg.

Ugyanakkor szellemi eredményei túléltek a pusztulást. E túlélés megmutatkozott a nyelv, az írás, a mítoszok, a legendák és az életforma átöröklődésében. Mindennek nyoma van Homérosz költészetében is. A Krétán magas színvonalra fejlesztett vízépítési és mélyépítési technológia lehetővé tette a fürdőkultusz továbbélését a palotákban, amire Homérosznál Nesztor püloszi várában és Odüsszeusz híres ithakai palotájában [14] [15] [16] van példa. Lépten nyomon szó esik a hadjáratban résztvevő „királyok” életkörülményeiről és jómódjáról is. Odüsszeusz népes házáról is kiderül, hogy átvette a krétai palotagazdaságok készletező szokását, hiszen a Penelopé kezére pályázó dózsölő és semmittevő kérőket négy évszámra el tudta tartani a palota gazdasága. Volt elegendő élelem, bor, olaj, gabona, gyümölcs a kamrában, és elegendő húst adott a gulya és a konda. Ugyancsak tekintélyes készleteket halmoztak fel a palotában nyers gyapjúból, kerámia- és rézedényekből, bőrből és ruhanemből, meg fegyverekből is. Az isteneknek szóló, százokrös áldozati lakomák és a vendéglátások révén a költő betekintést ad az ételkészítés, étkezés és ivás civilizált szokásaiba. Ezeket a hódító, barbár dórok a homéroszi korban a bronzkori égei civilizáció örökségeként átvették. Devecseri Gábor szerint Homérosz mindezt tudatosan, követendő példaként állította művében a városállamokból – poliszokból – szerveződő, nemzetté kovácsoló görögség elé.

A homéroszi irodalmi mű szembeállítás a régészeti és történeti tényekkel egyértelművé teszi azt a tanulságot, hogy a költő szárnyaló képzeletét nem szabad a földhöz ragadt tudomány Prokrusztész ágyába kényszeríteni, és ami a tudomány játékszabályai szerint nem bizonyítható a műben, azt az irodalom és nem a história szemszögéből kell igaznak vagy hamisnak tekinteni. Lehet, hogy Epeiosz, az ács sohasem épített falovat, és egyáltalán létezése éppen csak annyira bizonyított, mint Pallasz Athénéé, akitől a mesterségét tanulta. Mégis, a mai kor racionálisan gondolkodó embere számára is megnyugtató lehet a költemény történelemmel való összevetéséből eredő tanulság: a családoknak szánt ajándékló a mai mérnöki ismeretek szerinti gondolkodás alapján is kivitelezhetőnek bizonyul. E felismeréshez pedig több, mint félévszázados szellemi kaland árán lehetett eljutni.